

مقدمه: فساد به‌عنوان یک عامل بازدارنده توسعه عادلانه، از موضوعات بحث‌برانگیز در حوزه کیفیت نهادی و اقتصاد سیاسی شناخته می‌شود. ادبیات موضوع در مورد تأثیر فساد بر رشد اقتصادی اغلب به این موضوع می‌پردازد که فساد تأثیر منفی بر رشد و توسعه اقتصادی داشته است. اما برخی از اقتصاددانان معتقدند که فساد بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت داشته است. هدف این مطالعه بررسی تأثیر فساد بر توسعه انسانی در بلندمدت و کوتاه‌مدت برای کشورهای اسلامی در حال توسعه طی دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ است.

روش: روش این مطالعه استفاده از داده‌های آماری تابلویی و بر اساس الگوی میانگین جمعی تلفیقی (PMG) است. شاخص فساد استفاده‌شده در این مطالعه شاخص کنترل فساد معرفی‌شده توسط بانک جهانی است. متغیرهای کنترلی در این مطالعه شامل بازبودن تجاری و رشد اقتصادی است.

یافته‌ها: در بلندمدت شاخص کاهش فساد باعث بهبود شاخص توسعه انسانی شده است. اما فساد در کوتاه‌مدت بر شاخص توسعه انسانی در کشورهای منتخب موردنظر تأثیر مثبت داشته است.

بحث: اگرچه فساد بر توسعه انسانی تأثیر مثبت داشته است، اما با توجه به تأثیر منفی فساد بر شاخص توسعه انسانی در بلندمدت و با توجه به این‌که اهداف اصلی سیاست‌گذاران مربوط به بلندمدت است توصیه می‌شود که سیاست‌گذاران، سیاست‌های لازم برای کاهش فساد را اتخاذ کنند تا باعث بهبود وضعیت شاخص توسعه انسانی و بنابراین رفاه انسانها شوند.

۱. مصطفی عمادزاده

دکتر اقتصاد، گروه اقتصاد، دانشگاه شیخ بهایی، اصفهان، ایران.

۲. بشیر تیباش

دانشجوی دکتری علوم اقتصادی، اقتصاد شهری و منطقه ای دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران (نویسنده مسئول)

<tibash_bashir@yahoo.com>

واژه‌های کلیدی:

فساد، توسعه انسانی، الگوی پانلی

ARDL

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۹

The effect of corruption on human development in selected Islamic countries (an approach from the ARDL panel model)

▶ **1-Mostaf Emadzadeh,**
Ph. D. in Economic,
Department of Economics,
Sheikh Bahai University,
Isfahan, Iran

▶ **2- Bashir Tibash**
Ph.D. student in economic
sciences of urban and
regional economy, Faculty of
Economics and Management,
Urmia University, Urmia,
Iran, (Corresponding Author)
<tibash_bashir@yahoo.com>

Keywords:

Youth, Well-being, Subjective well-being, Objective well-being, Policy implications.

Received: 2021/09/09

Accepted: 2022/07/20

Introduction: Corruption, as a deterrent to equitable development, is recognized as a contentious issue in the field of institutional quality and political economy. The literature on the impact of corruption on economic growth often addresses the issue that corruption has had a negative impact on economic growth and development. But some economists believe that corruption has had a positive effect on economic growth. The purpose of this study is to investigate the impact of corruption on human development in the long and short term for developing Islamic countries during the period of 2000 to 2017.

Method: The method of this study is the use of panel statistical data based on the Pooled Mean Group (PMG) model. The corruption index used in this study is the corruption control index introduced by the World Bank. The control variables in this study include trade openness and economic growth.

Finding: The results showed that in the long run, the corruption reduction index has improved the human development index. But in the short run, this index has had a positive effect on the human development index in the selected countries.

Discussion: The negative impact of corruption on human development shows that corruption hinders the improvement of human development indicators, which are education, health, and economic growth in the long run. Therefore, policymakers must adopt the necessary policies to reduce corruption in order to improve the status of the human development index and therefore human welfare.

JEL , O11 : I25 , O41.

Citation: Emadzadeh M, Tibash B. (2023). The effect of corruption on human development in selected Islamic countries (an approach from the ARDL panel model). *refahj*; 22 (87) :9-30
URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-3962-en.html>

Extended abstract

Introduction: Corruption means the misuse of public resources for personal gain, which reduces economic growth, and consequently, development in any country. For example, corruption decreases by reducing foreign and domestic investment, increasing inflation, increasing rent-seeking activities, lack of optimal allocation of resources and upsetting the market balance, reducing tax revenues, increasing income inequality, poverty, increasing infant mortality, and higher inequality in education quality, leading to human development (Emara, 2020). Corruption also disrupts the allocation of public resources, as corruption diverts public resources from infrastructure investments that benefit the poor such as schools and hospitals, to centralize capital, because through the purchase of equipment, there are more opportunities for bribes will be provided. Corruption also affects the quantity and quality of education and health services that are essential to building human capital. Because it reduces the corruption of resources available to provide social services, including education. Also, if there is bribery when hiring and promoting teachers, the quality of education will decrease. Corruption affects the government's ability to increase access to education.

Corruption may also worsen the quality of health care, as patients suffer from inadequate treatment and lack of medicine, and access to health care may be limited or delayed in order to receive bribes from health care providers (Gupta et al., 2000). So opponents of the theory of corruption believe that corruption causes poverty and disrupts the allocation of public resources, and it has a negative impact on health and education (Aidt, 2010; Campos et al., 2010). Corruption has direct and indirect negative effects on human development. First, corruption can affect human development by slowing economic growth, and second, it shifts government investment from basic sectors, such as health and education to non-productive sectors (Emara, 2020).

On the other hand, proponents of the positive impact of corruption on the economy believe that corruption facilitates trade and can increase economic growth by stimulating entrepreneurship and productivity, and by helping the private sector to avoid a very deterrent regulatory environment (Palash, 2018). The hypothesis of the effect of human development on corruption is based on the fact that if citizens

have a higher standard of living, life expectancy, and better education, they will be less prone to corruption. The level of human development may affect the level of corruption in a society because the general lack of awareness of political rights, and restrictions on access to the judiciary are likely to prevent the poor people from recognizing responsibility of politicians and government (Mazllami , 2019).

Methods: In order to investigate the impact of corruption on human development and in the short and long term, the Pooled Mean Group model (PMG) was used. The form of the error correction patterns will be as follows:

(1)

$$\Delta \ln \text{HDI}_{it} = \alpha + \sum_{j=1}^{n_1} b_j \Delta \ln \text{HDI}_{it-j} + \sum_{i=0}^{n_2} c_{2i} \Delta \ln \text{GDPP}_{it-j} + \sum_{j=0}^{n_3} d_j \Delta \ln \text{COR}_{itk-j} + \sum_{i=0}^{n_4} e_i \Delta \ln \text{TRADE}_{it-j} + \sum_{i=0}^{n_4} h_i \Delta \ln G_{it-j} + \gamma_0 \ln \text{HDI}_{it-1} + \gamma_1 \ln \text{GDPP}_{it-1} + \gamma_2 \ln \text{COR}_{itk-1} + \gamma_3 \ln G_{it-1} + \gamma_4 \ln \text{TRADE}_{it-1} + \xi_{it}$$

Wherein LCOR is the corruption control index introduced by the World Bank. The HDI Human Development Index was collected from the United Nations website. The LGDPP also represents the fixed GDP per capita in 2010, the data of which were collected from the World Bank. LG refers to the size of government (the ratio of government spending to GDP). This index is also collected from the World Bank. LTRADE, also a trade openness index obtained from the ratio of total exports and imports to GDP, compiled by the World Bank. β s represent the estimated coefficients in the long run, and ξ ' are known as error of distributions in both models. t represents time, and i represents countries. Also α and α' are intercep of model 1, 2, and $b_j, c_{2j}, d_j, e_i, \gamma_0, \gamma_1, \gamma_2, \gamma_3,$ and γ_4 are coefficient of model 1.

Finding

Table 1 estimation results

HDI INDEX	Variable
1189/0 (8798/8)	(LGDP)
0064/-0 (000/0) (2695/1-)	(LG)
0213/0 (3193/4)	(LTRADE)
0832/0 (7777/5)	(LCORWDI)
-	(LHDI)
2241/0- (1170/2-)	ECM
-0124/0 (8943/2-)	Δ LCOR
0068/0- (6451/0-)	Δ LG
0490/0 (3190/1)	Δ LGDP
0144/0 (9140/1-)	Δ LTRADE
-	Δ LHDI
3362/0- (0510/2-)	C
0008/0 (9510/0)	Trend

Source :Research Findings ,The numbers in parentheses represent the t .statistic.

Based on table 1, in the long run, the impact of corruption index on human development was positive. The impact of logarithm of GDP has positive impact on human development. The impact of logarithm of government consumption on human development were negative. However, the result of corruption index on human development was negative in short run. The impact of human development on corruption index was also negative in short run.

Discussion: The effect of corruption control index, which means reduction of corruption, on human development index, is positive and significant in the long run. On the other hand, the effect of the corruption control index in the short run has been negative and statistically significant. In other words, in the short run, corruption has improved the status of the human development index. On the other hand, the impact of the Human Development Index on reducing corruption has been positive in the long run and negative in the short run. Therefore, it can be concluded that in the short term, due to corruption and bribery, people have been able to have better access to health services and education, and people have been able to achieve greater prosperity by circumventing strict and cumbersome laws. But in the long run, corruption has had a negative impact on the economic and infrastructure sectors, and appropriate policies need to be put in place to reduce corruption. On the other hand, the positive impact of human development in the long run on reducing corruption highlights the need to fight corruption. The negative impact of human development on reducing corruption in the short term can be due to the increase in the ability of individuals to pay bribes due to the improvement of the welfare of individuals and the lack of improvement of institutional quality in the short term with the improvement of human development.

Ethical considerations

Authors' contributions

All authors contributed in producing of the research.

Funding

The present study did not have any sponsors.

Conflicts of interest

The authors declared no conflict of interest.

Following the ethics of research

In this article ,all rights relating to references are cited and resources are carefully listed.

مقدمه

فساد از مشکلاتی است که کل دنیا با آن مواجه است. در بسیاری از کشورها سطح فساد به بالاترین حد خود رسیده است و باعث کاهش فرآیندهای توسعه شده است. از این رو مطالعه در مورد فساد به عنوان یکی از موضوعات جدی در مباحث توسعه است. از طریق آشنایی با تأثیرات فساد می‌توان به راحتی بر عوامل مؤثر بر شکست توسعه اقتصادی و انسانی دست یافت. فساد به معنی سوءاستفاده از منابع عمومی به منظور به دست آوردن سود شخصی باعث کاهش رشد اقتصادی و در نتیجه کاهش توسعه در هر کشوری می‌شود. به طور مثال فساد با کاهش سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی، افزایش تورم، افزایش فعالیتهای رانت‌جویانه، عدم تخصیص بهینه منابع و برهم زدن تعادل بازار، کاهش درآمدهای مالیاتی، افزایش نابرابری درآمدی، فقر، افزایش مرگ‌ومیر نوزادان و نابرابری بیشتر در کیفیت آموزش باعث کاهش توسعه انسانی می‌شود (امارا، ۲۰۲۰). مطالعات وسیعی در مورد تأثیر فساد بر توسعه اقتصادی و دیگر متغیرهای کلان وجود دارد (مرشد و مردلا، ۲۰۱۸؛ آرتگا^۳ و همکاران، ۲۰۱۴). اما ادبیات در مورد تأثیر فساد بر توسعه انسانی اندک است. بعضی از مطالعات به بررسی اثر فساد بر فقر، برخی بر تأثیر فساد بر آموزش و یا شاخصهای سلامت پرداخته‌اند. این مطالعه سعی دارد، به ادبیات موضوع رابطه بین فساد به عنوان یکی از شاخصهای کیفیت نهادی و توسعه انسانی در کنار یک تحلیل تجربی با استفاده از روش اقتصادسنجی *PMG*^۴ بپردازد. استفاده از نتایج این مطالعه می‌تواند به افزایش آگاهی سیاست‌گذاران و افراد از تأثیرات منفی فساد بر توسعه انسانی کمک کند و بنابراین افراد را به مشارکت در مبارزه فساد تشویق کند. بدین منظور این مقاله در پنج بخش ارائه می‌شود. در بخش دوم این مقاله مبانی نظری پژوهش بیان می‌شود. بخش سوم به مروری بر پیشینه پژوهش می‌پردازد. در بخش چهارم به

1. Emara
3. Ortega

2. Murshed and Mredula
4. Pooled Mean Group

تصریح الگو و ارائه نتایج برآوردها پرداخته خواهد شد. نهایتاً در بخش پنجم نتیجه‌گیری و پیشنهادات مبتنی بر نتایج مقاله ارائه خواهد شد.

مبانی نظری

مفهوم فساد

فساد اداری چالش اصلی برای دستیابی به توسعه اقتصادی و انسانی تلقی می‌شود و این امر با شواهد نظری و تجربی پشتیبانی می‌شود (پالاش^۱، ۲۰۱۸). به‌طورکلی، فساد ممکن است به‌عنوان سوءاستفاده از منصبهای عمومی برای منافع شخصی تعریف شود، مانند زمانی که مقامات رشوه می‌پذیرند یا درخواست رشوه می‌کنند؛ همچنین هنگامی که نهادهای خصوصی برای جلوگیری از سیاستها یا رویه‌ها برای کسب سود بیشتر و رقابت بیشتر، پول پرداخت می‌کنند (امارا، ۲۰۲۰). حمایت و معامله‌های سودجویانه، سرقت داراییهای عمومی و تخصیص نادرست درآمد عمومی از دیگر اشکال سوءاستفاده از مقامات دولتی است (آکچای^۲، ۲۰۰۶).

فساد را می‌توان به‌صورت زیر دسته‌بندی کرد: فساد بزرگ، فساد کوچک و فساد سیاسی. فساد بزرگ به اقداماتی گفته می‌شود که رهبران را قادر می‌کند تا به قیمت هدررفتن منافع عمومی به منافع شخصی خود دست یابند و در سطوح بالای دولت از طریق سیاستهای تحریف‌آمیز یا عملکرد مرکزی دولت انجام می‌شود. فساد کوچک نشان می‌دهد که چگونه مقامات دولتی سطح پایین و متوسط در هنگام برخورد با شهروندانی که نیاز به دسترسی به کالاها و خدمات ضروری در مکانهایی مانند مدارس، بیمارستانها، ادارات پلیس و سایر ادارات دارند، از قدرت خود سوءاستفاده می‌کنند. فساد سیاسی زمانی رخ می‌دهد که تصمیم‌گیرندگان، از موقعیت خود برای حفظ وضعیت، قدرت و ثروت سوءاستفاده کنند، یا

1. Palash

2. Akçay

سیاستها و قوانین مؤثر بر تخصیص منابع و تأمین مالی را دستکاری کنند (امارا، ۲۰۲۰). فساد بر رفاه و رشد اقتصادی تأثیر منفی دارد (پالاش، ۲۰۱۸). بنابراین باعث ایجاد فقر شده و از این طریق بر آموزش و سلامت تأثیر منفی می‌گذارد. مطالعاتی نظیر مطالعات آدیت^۱ (۲۰۱۰) و کامپوس و همکاران^۲ (۲۰۱۰) نشان دادند که فساد باعث کاهش توسعه پایدار می‌شود.

فساد همچنین موجب اختلال در تخصیص منابع عمومی می‌شود؛ زیرا فساد منابع عمومی را از سرمایه‌گذارهای زیربنایی که به افراد فقیر، مانند مدارس و بیمارستانها، سود می‌رساند، به سمت سرمایه‌های متمرکز تبدیل می‌کند و از طریق خرید تجهیزات، فرصتهای بیشتری برای رشوه فراهم می‌شود. فساد همچنین بر کمیت و کیفیت آموزش و خدمات بهداشتی که برای تشکیل سرمایه انسانی ضروری هستند، تأثیر می‌گذارد. زیرا فساد منابع موجود برای ارائه خدمات اجتماعی، از جمله آموزش را کاهش می‌دهد. همچنین اگر در هنگام استخدام و ارتقای معلمان رشوه وجود داشته باشد، کیفیت آموزش کاهش می‌یابد. فساد بر توانایی دولت برای افزایش سطح دستیابی به آموزش و پرورش تأثیر می‌گذارد. فساد ممکن است کیفیت مراقبت بهداشتی را نیز بدتر کند، زیرا بیماران از درمان ناکافی و فقدان دارو رنج می‌برند و به منظور گرفتن رشوه از سوی ارائه‌دهندگان خدمات بهداشتی ممکن است، دسترسی به خدمات بهداشتی ممکن است محدود یا به تعویق بیافتد (گوپتا و همکاران، ۲۰۰۰).

از طرفی برخی اقتصاددانان معتقدند که فساد تأثیر مثبت بر رشد و توسعه اقتصادی دارد. برخی متخصصان توسعه استدلال می‌کنند که فساد می‌تواند اثر مثبتی با ایجاد جریانهای اقتصادی موازی و خنثی داشته باشد. فراتر از این استدلال که فساد برای «چرب کردن چرخهای اقتصاد» ضروری است، آنها فساد را به‌عنوان یک نیروی «مثبت» (اقتصادی، اجتماعی) و «بازتوزیع» می‌بینند. مطالعات کمی استدلال می‌کنند که فساد برای رشد دیدگاه

1. Aidt
2. Campos

آنها مضر نیست. از نظر ایشان فساد تجارت را تسهیل می‌کند و می‌تواند رشد اقتصادی را با تحریک کارآفرینی و بهره‌وری و از طریق کمک به بخش خصوصی برای جلوگیری از محیط نظارتی بسیار بازدارنده افزایش دهد (پالاش، ۲۰۱۸).

لف^۱ (۱۹۶۴) بیان کرد که مزایای ناشی از فساد به‌وضوح هزینه‌های آن را جبران می‌کند. این رویکرد بیان می‌کند که اگر پیامدهای رشوه‌خواری بهتر از هر جایگزین دیگری است، پس از دیدگاه ایشان رشوه از نظر اخلاقی درست است. این ادبیات همچنین از «پارادوکس آسیایی» حمایت می‌کند که نشان می‌دهد بین فساد و رشد رابطه مثبتی در برخی اقتصادهای آسیایی در حال رشد مانند چین وجود دارد (امارا، ۲۰۲۰). اما این حالت برای طولانی‌مدت که فساد باعث تخریب برابری، کیفیت محیط نهادی یک کشور و کیفیت حاکمیتی می‌شود برقرار نیست (چن^۲، ۲۰۱۴).

فساد و توسعه انسانی

نکته اصلی در مفهوم توسعه انسانی، نگرانی انسانها به‌خودی‌خود است. بنابراین تمرکز اصلی بر بهبود کیفیت زندگی انسانها است. نظرات مختلفی در این دیدگاه از توسعه وجود دارد. برخی بیشتر بر نیازهای اساسی انسان و برخی دیگر بر تواناییها یا رفاه انسان تمرکز دارند. برخی از گزارشهای مربوط به توسعه انسانی نیز تأکید قابل توجهی بر ارزشهایی مانند برابری، آزادی و مشارکت دارند.

دیدگاه آمارتیا سن در مورد توسعه به‌عنوان «گسترش توانایی» شاید تأثیرگذارترین گزارش در مورد توسعه انسانی باشد. از نظر وی تواناییها بر اساس آنچه شخص می‌تواند انجام دهد یا می‌تواند باشد، تعریف می‌شود و این به معنی گسترش توانایی و افزایش آزادی (مثبت)

---

1. Leff
2. Chene

است (قزلباش، ۲۰۱۴). سن در کتاب خود «توسعه به‌عنوان آزادی» در مورد فساد به تفصیل صحبت کرده و در وهله اول به بازرندگی فساد می‌پردازد. وی فساد را به‌عنوان «نقض قوانین رفتاری تعیین‌شده برای منافع و سود شخصی» توصیف می‌کند. وی این عقیده را دارد که فساد «یکی از اصلی‌ترین ممانعت‌ها در مسیر پیشرفت اقتصادی موفق قلمداد می‌شود» (سن، ۱۹۹۹) و سه دلیل برای این امر بیان می‌کند که همگی پیامدهای احتمالی سطح بالای فساد را در بر دارد. فساد می‌تواند «سیاست‌های عمومی را بی‌اثر کند و همچنین می‌تواند فعالیت‌های سرمایه‌گذاری و اقتصادی را از فعالیت‌های تولیدی به سمت سودهای چشمگیر فعالیت‌های غیر تولیدی دور کند. در مقایسه با بسیاری از ادبیات مربوط با فساد، آمارتیا سن بیشتر بر این ایده تأکید داشته است که فساد سیاست‌های عمومی را تضعیف می‌کند، با این فرض که این سیاست‌ها مفید و بر توسعه انسانی تأثیرگذار هستند (قزلباش، ۲۰۱۴). در کل می‌توان گفت، فساد اثرات منفی مستقیم و غیرمستقیم بر توسعه انسانی دارد. اول، فساد می‌تواند با کاهش رشد اقتصادی بر توسعه انسانی تأثیر بگذارد و دوم، سرمایه‌گذاری دولت را از بخش‌های اساسی مانند بهداشت و آموزش به بخش‌های غیر مولد دیگر منتقل می‌کند (امارا، ۲۰۲۰).

رابطه بین فساد و توسعه انسانی باید از منظر حاکمیت موردتوجه قرار گیرد؛ زیرا یک مداخله حاکمیتی خوب در اینجا با کنترل سوءاستفاده از قدرت به‌منظور حفظ توسعه کلی بشر بسیار مهم است. فرضیه اثر توسعه انسانی بر فساد، بر این اساس است که اگر شهروندان، استاندارد بالاتری از زندگی، امید به زندگی و تحصیلات بهتر داشته باشند، انگیزه کمتری برای فساد خواهند داشت. سطح توسعه انسانی ممکن است بر میزان فساد در یک جامعه تأثیر بگذارد، زیرا فقدان عمومی آگاهی از حقوق سیاسی و محدودیت در دسترسی به قوه قضائیه احتمالاً مانع از این می‌شود که فقرا سیاستمداران و کارمندان دولت را مسئول بدانند.

-
1. Qizilbash
  2. sen

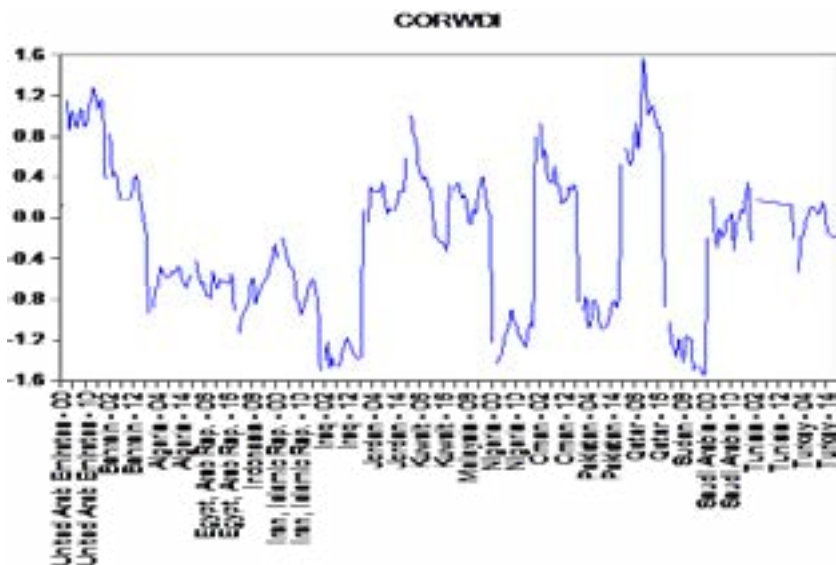
براساس گزارش توسعه انسانی در آسیا (۱۹۹۹) هر چه سطح توسعه انسانی در یک کشور پایین تر باشد، مردم و دولت آن کشور کم تر قادر به مبارزه با فساد یا بهبود حاکمیت خواهند بود. زیرا افراد تحصیل کرده و آگاه توانایی بیشتری در مبارزه با فساد اعم از فردی، منطقه‌ای یا ملی دارند (مظلامی، ۲۰۱۹). بنابراین در کشورهایی که توسعه انسانی پایین تری دارند، تعداد افراد تحصیل کرده و آگاه به نسبت کشورهای توسعه یافته کمتر است و در نتیجه توان مقابله با فساد نیز کاهش می‌یابد.

نمودار (۱) میزان فساد مطابق با شاخص کنترل فساد معرفی شده توسط بانک جهانی برای ایران را طی سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ نشان می‌دهد. این شاخص، میزان استفاده مقام دولتی برای منافع شخصی از جمله فساد خرد و کلان را اندازه‌گیری می‌کند (فاضلی و جلیلی، ۲۰۱۱). شناسایی فساد اداری و میزان استفاده مقامات دولتی از جایگاه خود برای منافع شخصی، یکی دیگر از اجزای فساد در جامعه است. کنترل فساد برای محاسبه میزان قدرت عمومی برای دستیابی به منافع شخصی، از جمله فساد کوچک و بزرگ، فساد اداری و همچنین «ضبط» دولت توسط نخبگان و منافع خصوصی، مورد استفاده قرار می‌گیرد (جلیلی، ۲۰۱۸). این شاخص بین -۵/۲ (کاملاً فاسد) تا ۵/۲ (عدم وجود فساد) رتبه‌بندی می‌شود.

مطابق نمودار (۱) بیشترین میزان فساد در ایران مربوط به سال ۲۰۱۰ و کمترین مقدار آن مربوط به سال ۲۰۰۲ است. همچنین مطابق نتایج نمودار (۲) بیشترین مقدار فساد مربوط به کشور سودان و برای سالهای ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۷ است. کمترین این شاخص مربوط به قطر سال ۲۰۰۹ است. همچنین بیشترین میزان فساد در ایران مربوط به سال ۲۰۱۰ و کمترین میزان فساد مربوط به سال ۲۰۰۲ است. از طرفی در سال ۲۰۱۷ بیشترین فساد کشورهای مورد مطالعه به ترتیب مربوط به کشور سودان، عراق، نیجریه، ایران، پاکستان، الجزایر، مصر، کویت، اندونزی، ترکیه، بحرین، مالزی، تونس، عمان، اردن، عربستان، قطر و امارات است.

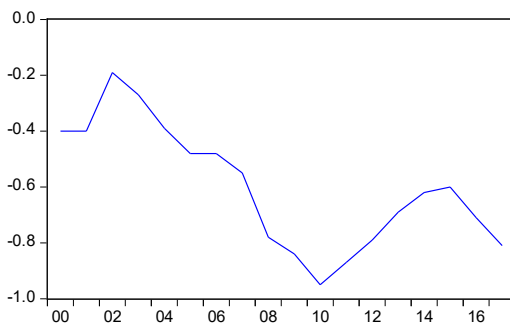
1. Mazllami

نمودار (۱) شاخص کنترل فساد برای ۱۸ کشور منتخب اسلامی

منبع: بانک جهانی، ۲۰۱۷

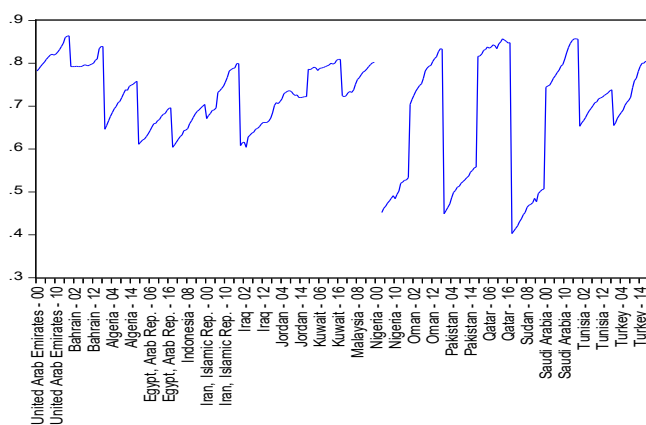
نمودار (۲) شاخص کنترل فساد برای ایران
COR

منبع: بانک جهانی، ۲۰۱۷

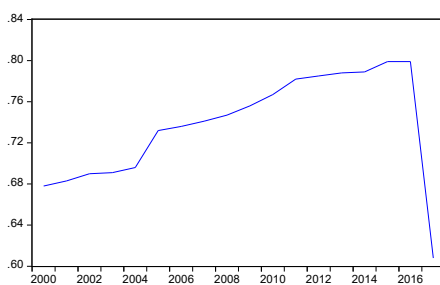
در میان کشورهای موردنظر پایین‌ترین شاخص توسعه انسانی مربوط به سال ۲۰۰۴ و کشور سودان است. بیشترین شاخص توسعه انسانی در میان کشورهای منتخب این مطالعه متعلق به کشور امارات متحده در سال ۲۰۱۵ است. برای ایران بیشترین مقدار شاخص توسعه انسانی مربوط به سال ۲۰۱۶ و کمترین مقدار این شاخص مربوط سال ۲۰۱۷ است.

نمودار (۳) شاخص توسعه انسانی برای ۱۸ کشور منتخب اسلامی

منبع: سازمان ملل متحد، ۲۰۱۷.

نمودار (۴) شاخص توسعه انسانی برای ایران

منبع: سازمان ملل متحد، ۲۰۱۷.

پیشینه تجربی

از بین مطالعات صورت گرفته در مورد تأثیر فساد بر توسعه انسانی می توان به مطالعه شکوهی فرد و همکاران (۲۰۱۹) اشاره کرد. ایشان با استفاده از روش اقتصادسنجی کوانتایل به بررسی تأثیر فساد با بر توسعه انسانی پرداختند. خالوندی و همکاران (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای به بررسی شاخص توسعه انسانی و درک فساد بر رشد اقتصادی پرداختند و دریافتند که در کشورهای با توسعه انسانی خیلی بالا و کشورهای با توسعه انسانی بالا، کنترل فساد مالی (افزایش شاخص درک فساد مالی) به رشد اقتصادی کمک کرده و باعث افزایش آن شده است. اما در گروه سوم توسعه انسانی افزایش شاخص درک فساد مالی باعث کاهش رشد اقتصادی شده است. نتیجه مطالعه ایشان نشان داد که فساد تأثیر منفی بر توسعه انسانی داشته است. علی زاده و فانی (۲۰۰۷)، در مطالعه‌ای نشان دادند که فساد بر توسعه انسانی در کشورهای مورد مطالعه ایشان تأثیر منفی داشته است.

امارا (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای به بررسی فساد بر توسعه انسانی با استفاده از روش خودرگرسیون برداری با وقفه‌های گسترده (ARDL^۱) پرداخته است. وی نشان داد که فساد در بلندمدت و کوتاه مدت تأثیر منفی و معناداری بر توسعه انسانی در کشور مصر داشته است. گروندلر و پوترافکه^۲ (۲۰۱۹) در مطالعه‌ای با استفاده از داده‌های ۱۷۵ کشور برای بازه ۱۹۸۰-۲۰۱۵ و با استفاده از الگوی داده‌های تابلویی بر بررسی ارتباط بین فساد و رشد اقتصادی پرداخته‌اند. نتایج مطالعه ایشان نشان دهنده تأثیر منفی فساد بر رشد اقتصادی است. دینچر و تئومن^۳ (۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی ارتباط بین فساد و مرگ‌ومیر نوزادان در ترکیه پرداختند. ایشان با استفاده از حداقل مربعات معمولی کاملاً تعدیل شده (FMOLS^۴) برای بازه زمانی ۱۹۶۰-۲۰۱۰ به این نتیجه رسیدند که در بلندمدت فساد باعث افزایش

1. Autoregressive distributed lag
3. Dincer and Teoman

2. Gründler and Potrafke
4. Fully Modified OLS

مرگومیر نوزادان در ترکیه شده است. اوبامویی و اولایویا^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی برای کشورهای هندوستان و نیجریه طی بازه زمانی ۱۹۸۰-۲۰۱۵ و با استفاده از داده‌های تابلویی، دو مدل جداگانه برای هر یک از کشورها تخمین زدند. یافته‌های آنها نشان‌دهنده این است که فساد می‌تواند از طریق ایجاد کاهش در سطح سرمایه‌گذاری و سرمایه انسانی در هر دو کشور مورد مطالعه تأثیر منفی بر رشد اقتصادی داشته باشد.

ایله و پیسی^۲ (۲۰۱۹) با استفاده از الگوی تئوری بازیها نشان دادند که فساد تأثیر منفی بر سالهای مورد انتظار از تحصیل دارد و این که کشورهای با فساد پایین دارای نرخ مثبت ثبت‌نام در آموزش عالی عمومی هستند، درحالی‌که نرخ ثبت‌نام آموزش عالی عمومی در کشورهای با فساد بالا منفی است. اسکندر و سراجیح^۳ (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای به این نتیجه رسیدند که فساد بیشتر با سطوح پایین‌تر هزینه‌های اجتماعی در ارتباط است و باعث کاهش سطح سلامتی جامعه می‌شود. امارا^۴ (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای بیان داشت که فساد باعث کاهش توسعه انسانی می‌شود.

روش و یافته‌ها

در این پژوهش به منظور بررسی اثر فساد بر توسعه انسانی در کوتاه‌مدت و بلندمدت، از الگوی میانگین جمعی تلفیقی (PMG) استفاده شد. این الگو توانایی تخمین برآورد برای داده‌های با درجه هم جمعی $I(1)$ و $I(2)$ را دارد. همچنین از خصوصیات این الگو این است که ناهمسانی در بین کشورها در کوتاه‌مدت در نظر گرفته می‌شود. اما در بلندمدت با تعدیل سیاستها و شکل‌گیری انتظارات عقلایی کشورها، همسان در نظر گرفته می‌شوند. با توجه به خصوصیات این الگو و به‌مانند مطالعه امارا (۲۰۲۰) از الگوی (۱) برای بررسی تأثیر فساد بر توسعه انسانی استفاده شد. فرم الگو در بلندمدت به صورت الگو (۱) است. کلیه متغیرها به

1. Obamuyi and Olayiwola
3. Iskandar and Saragih

2. Ille and Peacey
4. Emara

صورت لگاریتمی بیان شده‌اند.

(۱)

$$\text{LHDI}_{it} = \beta_1 + \beta_2 \text{LGDPP}_{it} + \beta_3 \text{LCOR}_{it} + \beta_4 \text{LTRADE}_{it} + \beta_5 \text{LG}_{it} + \varepsilon_{it}$$

در نهایت فرم الگوهای تصحیح خطای (۱) به صورت زیر خواهد بود:

(۲)

$$\Delta \ln \text{HDI}_{it} = \alpha + \sum_{j=1}^{n_1} b_j \Delta \ln \text{HDI}_{it,j} + \sum_{i=0}^{n_2} c_i \Delta \ln \text{GDPP}_{it,i} + \sum_{j=0}^{n_3} d_j \Delta \ln \text{COR}_{itk,j} + \sum_{i=0}^{n_4} e_i \Delta \ln \text{TRADE}_{it,i} + \sum_{j=0}^{n_4} h_j \Delta \ln \text{G}_{it,j} + \gamma_0 \ln \text{HDI}_{it,1} + \gamma_1 \ln \text{GDPP}_{it,1} + \gamma_2 \ln \text{COR}_{itk,1} + \gamma_3 \ln \text{G}_{it,1} + \gamma_4 \ln \text{TRADE}_{it,1} + \varepsilon_{it}$$

منظور از LCOR_{it} شاخص فساد به‌عنوان متغیر مستقل و اصلی الگوی (۱) است. به‌منظور نشان‌دادن تأثیر فساد بر شاخص توسعه انسانی، از شاخص کنترل فساد معرفی شده توسط بانک جهانی استفاده خواهد شد. HDI شاخص توسعه انسانی به‌عنوان متغیر وابسته در الگوی (۱) در نظر گرفته شد و از سایت سازمان ملل متحد جمع‌آوری شد. همچنین LG ، DPP ، معرف تولید ناخالص داخلی سرانه به قیمت ثابت سال ۲۰۱۰ و به‌عنوان شاخص اقتصادی مؤثر بر توسعه انسانی است که داده‌های آن از بانک جهانی جمع‌آوری شده است. منظور از LG ، اندازه دولت (نسبت مخارج دولت به تولید ناخالص داخلی) است و به‌عنوان شاخص دیگری از عامل اقتصادی مؤثر بر شاخص توسعه انسانی است این شاخص نیز از بانک جهانی جمع‌آوری شده است. LTRADE ، نیز شاخص بازبودن تجاری که از نسبت مجموع صادرات و واردات به تولید ناخالص داخلی به دست آمده است و به‌عنوان دیگر عامل اقتصادی مؤثر بر توسعه انسانی در نظر گرفته می‌شود و از بانک جهانی جمع‌آوری شده است. β ها بیانگر ضرایب برآوردی در بلندمدت و ε معرف جزاخالل در الگو هستند. t نشان‌گر زمان و i نشان‌گر کشورها است.

همچنین منظور از α عرض از مبداهای الگوی (۱) b_j و $\gamma_0, \gamma_1, \gamma_2, \gamma_3, \gamma_4$ و c_{2i}, d_j, e_i ضرایب تخمینی الگوی (۲) هستند. ε_{it} بیانگر جزء اخلاهای الگوهای (۲) است.

شاخص به کار گرفته شده در این مطالعه همان طور که مطرح شد، شاخص کنترل فساد معرفی شده توسط بانک جهانی است.

با توجه به هدف این مطالعه برای تحلیل اثر فساد بر توسعه انسانی در کشورهای منتخب درحال توسعه اسلامی، از الگوی داده‌های تابلویی پویای ناهمگن به روش میانگین گروهی تلفیقی (PMG¹) استفاده شد. بدین منظور از داده‌های ۱۸ کشور منتخب درحال توسعه شامل امارات متحده عربی، بحرین، الجزایر، مصر، اندونزی، ایران، عراق، اردن، پاکستان، کویت، مالزی، نیجریه، عمان، قطر، تونس و ترکیه طی دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ استفاده شد. دلیل انتخاب این کشورها، امکان دسترسی به داده‌های موردنظر و همچنین وجود فساد بالا در کشورهای مذکور بر طبق شاخصهای مورد استفاده است.

نتایج آزمون ریشه واحد داده‌های تابلویی در جدول (۱) ارائه شده است. نتایج جدول (۱) تأیید می‌کند که متغیرها ترکیبی از درجه صفر و یک یا $I(0)$ و $I(1)$ هستند.

جدول ۱- نتایج آزمون ریشه واحد داده‌های تابلویی ایم، پسران و شین در حالت بدون عرض

از مبدأ

نام متغیر	آزمون (IPS)	احتمال (p)	نتیجه
تولید ناخالص داخلی سرانه LGDPP	-۰/۶۹۹۴	۰/۲۴۲۱	نامانا
اندازه دولت LG	۰/۱۹۴۸۸	۰/۴۲۲۷	نامانا
بازبودن تجاری LTRADE	-۱/۲۴۰۹	۰/۱۰۷۳	نامانا
شاخص کنترل فساد LCOR	-۰/۵۰۹۶	۰/۳۰۵۲	نامانا
شاخص توسعه انسانی HDI	۰/۴۷۶۸	۰/۶۸۳۳	نامانا در سطح
تفاضل مرتبه اول شاخص کنترل فساد Δ LCOR	-۵/۱۲۸۳	۰/۰۰۰	مانا در تفاضل مرتبه اول

1. Pooled Mean Group

نتیجه	احتمال (p)	آزمون (IPS)	نام متغیر
مانا در تفاضل مرتبه اول	۰/۰۰۰	-۷/۰۰۶۷	تفاضل مرتبه اول اندازه دولت ΔLG
مانا در تفاضل مرتبه اول	۰/۰۰۰	-۶/۳۷۱۲	تفاضل مرتبه اول بازبودن تجاری $\Delta LTRADE$
مانا در تفاضل مرتبه اول	۰/۰۰۰	-۴/۰۵۳۵	تفاضل مرتبه اول تولید ناخالص داخلی $\Delta LGDPP$
مانا در تفاضل مرتبه اول	۰/۰۰۰	-۴/۰۴۵۶	تفاضل مرتبه اول شاخص توسعه انسانی $\Delta LHDI$

در گام بعدی به آزمون وجود روابط تعادلی بلندمدت در بین متغیرها با استفاده از آزمون هم‌انباشتگی داده‌های تابلویی ارائه شده به وسیله کائو^۱، پرداخته می‌شود. مطابق جدول (۲) با توجه به کوچک بودن آماره احتمال از ۰۵/۰ فرضیه عدم وجود هم‌انباشتگی در بلندمدت برای الگو رد شد؛ بنابراین هم‌انباشتگی بین متغیرهای موردنظر وجود دارد.

جدول ۲- آزمون هم‌انباشتگی کائو

احتمال	آماره آزمون	
۰/۰۴۶۱	-۱/۶۸۳۴	الگوی (۱)

نتایج برآورد الگو مطابق با معادله (۲) با استفاده از نرم‌افزار EViews نسخه ۹ برآورد و نتایج آن در جداول (۳) و (۴) ارائه شده است.

1. Kao

جدول ۳- نتایج برآورد الگوها در بلندمدت

متغیر وابسته شاخص توسعه انسانی	نام متغیر
۰/۱۱۸۹ (۸/۸۷۹۸)	لگاریتم تولید ناخالص داخلی (LGDP)
-۰/۰۰۶۴ (-۱/۲۶۹۵)	لگاریتم اندازه دولت (LG)
۰/۰۲۱۳ (۴/۳۱۹۳)	لگاریتم بازبودن تجاری (LTRADE)
۰/۰۸۳۲ (۵/۷۷۷۷)	لگاریتم شاخص فساد (LCORWDI)

توجه: اعداد داخل پرانتز نشان‌دهنده آماره t هستند.

جدول ۴- نتایج برآورد کوتاه‌مدت الگوی (۱) متغیر (۲,۱,۱,۱,۱) ARDL

متغیر وابسته توسعه انسانی ARDL(2,1,1,1,1)	نام متغیرها
-۰/۲۲۴۱ (-۲/۱۱۷۰)	ضریب تصحیح خطا ECM
-۰/۰۱۲۴ (-۲/۸۹۴۳)	شاخص فساد با یک دوره وقفه Δ LCOR
-۰/۰۰۶۸ (-۰/۶۴۵۱)	اندازه دولت با یک دوره وقفه Δ LG
۰/۰۴۹۰ (۱/۳۱۹۰)	تولید ناخالص داخلی با یک دوره وقفه Δ LGDP
۰/۰۱۴۴ (-۱/۹۱۴۰)	بازبودن تجاری با یک دوره وقفه Δ LTRADE
-۰/۱۳۶۲ (-۱/۳۹۰۴)	شاخص توسعه انسانی با یک دوره وقفه Δ LHDI
-۰/۳۳۶۲ (-۲/۰۵۱۰)	عرض از مبدأ C
۰/۰۰۰۸ (۰/۹۵۱۰)	روند Trend

توجه: اعداد داخل پرانتز نشان‌دهنده آماره t هستند.

مطابق نتایج تخمین در جدول (۴) در کوتاه‌مدت تأثیر شاخص کنترل فساد بر امید به زندگی منفی و از لحاظ آماری معنادار بوده است. به طوری که یک درصد بهبود در شاخص کنترل فساد باعث کاهش ۰۱۲/۰ درصدی شاخص توسعه انسانی در کوتاه‌مدت شده است. به عبارتی در کوتاه‌مدت به واسطه فساد و پرداخت رشوه افراد توان دسترسی به خدمات سلامت و آموزش را بهتر داشته‌اند و افراد از طریق دورزدن قوانین سخت و دست‌وپا گیر توانسته‌اند به رفاه بیشتری دست یابند. بنابراین تأثیر فساد بر توسعه انسانی در کوتاه‌مدت مثبت بوده است.

اما مطابق جدول (۳) نتیجه اثر مخرب فساد در بلندمدت بر توسعه انسانی منفی و معنادار بوده است. به گونه‌ای که یک درصد بهبود در شاخص کنترل فساد (کاهش فساد) باعث افزایش ۰۸۳/۰ درصدی شاخص توسعه انسانی شده است. مطابق با جدول (۳) تولید ناخالص داخلی و بازبودن تجاری در بلندمدت، تأثیر مثبت و معناداری بر شاخص توسعه انسانی داشته است. به عبارتی افزایش رشد اقتصادی باعث شده است که افراد توانایی دسترسی به امکانات بهداشتی و آموزشی لازم را داشته باشند و بنابراین منجر به بهبود توسعه انسانی در بلندمدت شده است. ضریب برآوردی لگاریتم تولید ناخالص داخلی بر لگاریتم شاخص توسعه انسانی برابر ۱۱۸۹/۰ است. این بدان معناست که در بلندمدت افزایش یک درصدی رشد اقتصادی باعث بهبود ۱۱۸۹/۰ درصدی توسعه انسانی شده است. این نتیجه با مطالعات ساها و ژانگ^۱ (۲۰۱۷)، آبراهام و احمد^۲ (۲۰۱۱) مطابقت دارد. از طرفی ضریب برآوردی لگاریتم بازبودن تجاری بر لگاریتم شاخص توسعه انسانی برابر ۰۲۱۳/۰ بوده است. به عبارتی در بلندمدت افزایش یک درصدی بازبودن تجاری منجر به بهبود ۰۲۱۳/۰ درصدی توسعه انسانی شده است. این نتیجه با مطالعات ساها و ژانگ (۲۰۱۷) و مطالعه لویز- کردوا

1. Saha and Zhang

2. Abraham and Ahmed

و همکاران^۱ (۲۰۰۷)، مطابقت دارد. اما متغیر تولید ناخالص داخلی و بازبودن تجاری در کوتاه مدت تأثیر معناداری بر توسعه انسانی نداشته اند. نسبت مخارج اندازه دولت بر توسعه انسانی در کوتاه مدت و بلندمدت بر توسعه انسانی از لحاظ آماری معنادار نبوده است. اگرچه ضریب برآوردی این شاخص منفی بوده است. به عبارتی افزایش مخارج دولت نسبت به تولید ناخالص داخلی نتوانسته است باعث بهبود وضعیت بهداشتی و آموزشی شود؛ و یا با افزایش بار مالیاتی بر عهده مردم به دلیل افزایش مخارج دولت اثر مثبت مخارج بهداشتی و آموزشی و در نتیجه بهبود وضعیت آموزش و سلامت را نیز خنثی کرده است. این نتیجه با مطالعه اومودرو^۲ (۲۰۱۹) مطابقت دارد. ضریب تصحیح خطا در الگو (۲) برابر $-۰/۲۲۴۱$ است که نشان دهنده این است که در هر دوره $۰/۲۲۴۱$ درصد از عدم تعادل در کوتاه مدت تعدیل می شود.

بحث

این مطالعه به بررسی اثرات پویای فساد بر شاخص توسعه انسانی با استفاده از روش اقتصادسنجی PMG پرداخت. بدین منظور از شاخص کنترل فساد معرفی شده توسط بانک جهانی به عنوان شاخص فساد و از شاخص توسعه انسانی معرفی شده توسط سازمان ملل متحد استفاده شد. مطابق با نتایج تخمین در جداول (۳) و (۴)، تأثیر شاخص کنترل فساد که به معنی کاهش فساد است، بر شاخص توسعه انسانی، در بلندمدت مثبت و معنی دار است. به عبارتی کاهش فساد، باعث بهبود شاخص توسعه انسانی در بلندمدت شده است. نتایج به دست آمده مطابق با دیگر مطالعات صورت گرفته در این زمینه نظیر مطالعات امارا (۲۰۲۰)، پالاش (۲۰۱۸) و قزلباش (۲۰۱۸) هم خوانی دارد. به عبارتی با کاهش فساد کشورها توانسته اند به وضعیت بهتری برای رسیدن به توسعه انسانی دست یابند. این نتیجه

1. López. Córdova
2. Omodero

با این نظریه که فساد، منجر به انحراف در تخصیص منابع کشور (تخصیص منابع در بخش آموزش و سلامت) شده و مانع از رشد اقتصادی می‌شود، مطابقت دارد. به دیگر سخن فساد در بلندمدت در کشورهای مورد مطالعه منجر به کندشدن چرخهای تجارت شده است. از طرفی تأثیر شاخص کنترل فساد بر شاخص توسعه انسانی در کوتاه مدت منفی و از لحاظ آماری معنادار بوده است. به عبارتی در کوتاه مدت فساد باعث بهبود وضعیت شاخص توسعه انسانی شده است. بنابراین در کوتاه مدت با استفاده از رشوه و دورزدن قانون افراد توانسته‌اند از موانع توسعه انسانی عبور کنند. این نتیجه با نظریات لف (۱۹۶۴)، نی^۱ (۱۹۶۷)، هانتینگتون^۲ (۱۹۶۸) و فردریش^۳ (۱۹۷۲) مطابقت دارد. به دیگر سخن در کوتاه مدت فساد چرخهای اقتصادی را چرب کرده و باعث افزایش رشد و سرمایه‌گذاری در کوتاه مدت شده است و بنابراین فساد در کوتاه مدت منجر به افزایش کارایی اقتصادی شده است. در حالی که در بلندمدت اثر مخرب فساد باعث کاهش شاخص توسعه انسانی شده است.

با توجه به تأثیر منفی فساد بر شاخص توسعه انسانی در بلندمدت توصیه می‌شود که دولت‌ها برای کنترل فساد اقدامات لازم را برای کاهش هزینه فرصت فساد انجام دهند. به عبارتی دولت‌ها می‌بایست مطابق با توصیه‌های سازمان شفافیت بین‌الملل و سازمان بانک جهانی برای شناسایی مجراهای فساد گام برداشته و سعی در کاهش فساد در نظامهای آموزش و سلامت و بخشهای اقتصادی داشته باشند. همچنین با ایجاد قوانین سخت و جزایی افرادی که مرتکب رشوه و فساد می‌شوند، از وجود فساد در بخشهای دولتی و خصوصی بکاهند.

بنابراین دولت‌ها باید به صورت استراتژیک به مبارزه با فساد بپردازند و با توجه به نظریه‌های انتخاب عمومی بر اصلاحات سازمانی و نهادی تکیه کرده و مطابق با ارزشهای

1. Nye
2. Huntington
3. Friedrich

اخلاقی، قوانین رفتاری را در سازمانها و نهادها مستحکم کنند. از طرفی با توجه به تأثیر مثبت بازبودن تجاری بر توسعه انسانی در بلندمدت توصیه می‌شود که سیاست‌گذاران با اتخاذ سیاستهای لازم اما پیشگیرانه ایجاد رانت، برای بهبود روابط تجاری، همانند کاهش تعرفه‌های گمرکی، کاهش مالیات بر صادرات و مانند آن به توسعه بیشتر این کشورها کمک کنند.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان در تولید تحقیق مشارکت داشتند.

منابع مالی

مطالعه حاضر هیچ حامی مالی ندارد.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ بحثی بر سر منافع خود را ابراز نکردند.

اخلاق پژوهش

در این مقاله همه حقوق مرتبط با اخلاق پژوهش رعایت شده است.

- Abraham, T. W., & Ahmed, U. A. (2011). Economic growth and human development index in Nigeria: An error correction model approach. *International Journal of Administration and Development Studies*, 2(1), 239-254.
- Aidt, T.S. (2010). *Corruption and sustainable development*. International handbook on the economics of corruption, 2, p. 3-51.
- Akçay, S. (2006). *Corruption and human development*. Cato J., 26, 29.
- Alizadeh, S. M., & Fani, A. A. (2007). The influence of administrative corruption on human social development. *Journal of Ethics in Science and Technology*, 2(2-1), 17-24. (In Persian)
- Campos, N., & Dimova, R. (2010). *Corruption does sand the wheels of growth*. Centre for Economic Policy Research Portal.
- Chene, M. (2014). *The impact of corruption on economic growth and inequality*. Berlin: Transparency International (TI)/Chr. Michelson Institute (CMI).
- DiRienzo, C.E. et al. (2007). Corruption and the role of information. *Journal of International Business Studies*, 38(2), 320-332.
- Dincer, O., & Teoman, O. (2019). Does corruption kill? Evidence from half a century infant mortality data. *Social Science & Medicine*, 1, 332-9.
- Emara, A.M., (2020). The Impact of Corruption on Human Development in Egypt. *Asian Economic and Financial Review*, 10(5), 574.
- Friedrich, C.J. (1972). *The Pathology of Politics: violence, betrayal, corruption, secrecy, and propaganda*. New York: Harper & Row.
- Gründler, K., & Potrafke, N. (2019). Corruption and economic growth: New empirical evidence. *European Journal of Political Economy*, 1(60), 10-18.
- Gupta, S., Davoodi, H.R., & Tiongson, E. (2000). *Corruption and the Provision of Health Care and Education Services, International Monetary Fund*, IMF Working Paper No. 00/116.
- Ille, S., & Peacey, M.W. (2019). Forced private tutoring in Egypt: Moving away from a corrupt social norm. *International Journal of Educational Development*, 66, 105-118.
- Khalundi, I., Zoleh, Z., Paknehad, S., Ranjbarnamivandi, N., & Kazemi, F. (2019). *Study of the effect of human development index on the relationship between perception of corruption and growth with the method of generalized moments*. The second national conference on science and technology of the third millennium Economics, Management and Accounting of Iran, Tehran. (In Persian)

- Leff, N.H. (1964). Economic development through bureaucratic corruption. *American behavioral scientist*, 8(3), 8-14.
- Mazllami, J. (2019). The impact of human development in corruption mitigation: a comparative analysis between Macedonia and Albania. *Economia Aziendale Online*, 10(1), 191-202.
- Murshed, M., & Mredula, F. (2018). Impacts of corruption on sustainable development: a simultaneous equations model estimation approach. *Journal of Accounting, Finance and Economics*, 8(1), 109-133. (In Persian)
- Nye, J.S. (1967). Corruption and political development: A cost-benefit analysis. *American political science review*, 61(2), 417-27.
- Omodero, C. O. (2019). Effect of corruption on foreign direct investment inflows in Nigeria. *Studia Universitatis Vasile Goldiș, Arad-Seria Științe Economice*, 29(2), 54-66.
- Omodero, C. O. (2019). Government general spending and human development: A case study of Nigeria. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 8(1), 51-51.
- Ortega, B., Casquero, A., & Sanjuán, J. (2014). Growth in human development: the role of corruption. *Journal of International Development*, 26(7), 974-998.
- Obamuyi, T.M., & Olayiwola, S.O. (2019). Corruption and economic growth in India and Nigeria. *Journal of Economics & Management*, 35, 80-105.
- Palash, W. (2018). *Rapid economic growth versus inclusive corruption: The impact of corruption on sustainable development in Bangladesh.*
- Qizilbash M (2014) Are modern philosophical accounts of well-being excessively "individualistic"? *Int Rev Econ* 61:173–189.
- Shokouhifard, S. et al. (2020). The Impact of Corruption on Human Development (A Quantile Regression Model). *Journal of Econometric Modelling*, 5(1), 6-37. (In Persian)